

SANATTA TOPRAK İMGESİ VE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Azize Reva BOYNUKALIN

Öz: İlk Çağlardan bugüne, varlıkların ilkesi kabul edilmiş dört unsurdan biri olan toprak, insanlığın dünyayı anlamlandırmasına aracılık etmiştir. Felsefe, mitoloji, dinler tarihi, kimya, fizik, psikoloji ve kozmoloji alanlarında araştırmaların konusu olan toprak unsuru, sanatsal ifadede de sembolik anlam çeşitliliğiyle önem taşımaktadır. Toprak unsuru, mitoloji ve sanatta ana tanrıça idolleriyile, doğurganlığın, bereketin ve koruyuculuğun temsili olmuştur. Toprağın felsefede evrenin oluşum aşamasının ayrılmaz bir parçası olması ya da tüm evrenin ve canlıların topraktan gelip toprağa gideceği inancı sanat eserlerinin içeriğini de etkilemiştir. Araştırmada toprak unsuru, tüm anlam katmanlarının birleştiği noktadan ve yaşam döngüsüne katkısı açısından ele alınacaktır. Topraktaki fiziksel dönüşüm ve değişimin, evrenin oluş halinin ve bu yaşam döngüsünün felsefe, mitoloji ve sanat eserlerini nasıl etkilediği araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada sanatta geç Gotik dönemden modernizm sonrasına kadar toprağın sembol olarak belirleyici olduğu çalışmalar, nitel araştırma yöntemiyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: toprak, felsefe, mitoloji, sanat, resim, yerleştirme

215

THE EARTH IMAGE AND LIFECYCLE IN ART

Abstract: From the primeval era the earth element, which is one of the four elements admitted as the principle of creatures has intervened humankind to understand the world. The earth, which is the subject of philosophy, mythology, history of religions, chemistry, physics, psychology and cosmology, is important for artistic expression in terms of various symbolic meaning. Earth, with mother goddess idols, represents the fertility, plenty fullness and conservation. The earth being the inseparable part of the universe during the formation phase in philosophy or the belief that living creatures came from earth and go back to it, has effected context of artworks. In the research, the earth will be discussed from the point where the whole meaning layers came together, in terms of contribution to lifecircle. The aim of the study is how the physical transformation and change of earth has effected the universe's being and how lifecircle has effected philosophy, mythology and artworks. The works which are determined by earth element symbolically from the late Gothic to after modernism, will be analysed by qualitative research method.

Key Words: earth, philosophy, mythology, art, paint, installation

1. Giriş

İnsanlık tarihi ile su, hava, toprak, ateş unsurlarının tarihi iç içedir. Bu dört

ORCID ID : 0000-0002-6978-3854

DOI : 10.31126/akrajournal.892963

Geliş tarihi : 08 Mart 2021 / Kabul tarihi: 23 Mart 2021

*Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim-İş Bölümü.

unsur Eski Çağlardan itibaren maddi ve manevi varoluşun temeli olmuş, keşfedilmeye çalışılmış, tartışılmış, bilim, sanat ve teknolojinin ilerlemesinde öncülük etmiştir. Su ,hava, ateş ve toprak insanlara yakın olduğu kadar uzak maddelerdir, atomaltı parçacıkları açısından anlaşılması güç olmakla beraber günlük yaşamın temelini oluşturmaktadırlar. Yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olan su, hava, toprak ve ateş, medeniyetlerin kuruluşunu temelden etkilemiştir. Dört unsur da fiziksel, kimyasal ve felsefi açıdan birbirlerine bağımlı, oluşum ve devinim içinde maddelerdir. Gün doğumunu izlediğimiz ya da gökyüzünde yıldızları seyre daldığımız her an, elementlerin oluşum sürecine de tanıklık etmekteyiz.

Dört temel unsurun içerisinde toprak, bizlere en yakın olan ve varlığını en fazla hissettirendir. Toprak, sağlamlığın ve özümüzün temel maddesidir. Yaşam alanımızı üzerinde oluşturduğumuz toprak, alt katmanlarına inildiğinde bambaşka âlemleri içinde barındırmaktadır. Dünyanın merkezine doğru inildikçe sıcaklık artmakta ayaklarımızı bastığımız toprağın altındaki ateş de gezegenimizin donarak katılaşmasını önlemektedir. Merkeze inildikçe artan bu sıcaklık yerkürenin yüzeyinin yavaş yavaş yeniden şekillenmesini sağlayan enerjiyi de tedarik etmektedir.

Dört temel unsuru ilk keşfeden Yunanlılar, her bir maddenin pozitif yönleri olduğu kadar negatif yönleri olduğunu da düşünmektedir. Su, seller ve tsunamilerin; hava, kasırgaların; ateş ise ormanları yakıp kül eden yangınların sebebidir. Ancak bu temel unsurların öfkelerinin yanında toprağın sabit, hareketsiz bir kaya olması onu sağlam, ağır ve güvenilir kılmıştır. Eski medeniyetlerde toprağa psikolojik yakınlığı olan insanlar güvenilir ancak inatçı olarak nitelendirilirler ve bu insanların sabırlı, düzenli ve sağlam ilişkiler kurabilen kişiliklerde olduğu düşünülmektedir. Dört ana unsur içinde en sabit ve katı görünen toprak, inanışların aksine yaşayan bir organizma olması sebebiyle hiçbir zaman durağan ve hareketsiz olmamış, aksine tüm evren gibi sürekli bir hareket ve oluş hâlinindedir. Ancak bu hareket etme eylemi o kadar yavaştır ki bazen birkaç milyon yıl sürebilir. Öte yandan, bu ağır hareketler bazen büyük felaketlere de yol açabilmektedir.

Depremler, eski Japonlara göre devasa bir yayın balığının kuyruğunun sallanması; Moğollara göre ise dünyayı alttan destekleyen kocaman bir kurbağanın ayaklarının tökezlemesi sonucu oluşuyordu . Kızılderililer, depremlerin suçunu öfkeli tanrıların üzerine atıyor; Eski Yunanlılar ise bunları , öfke nöbetine tutularak üç çatalı mızrağını deniz tabanına vuran Poseidon'a bağlıyorlardı. Sonuç her halükarda aynıdır: Yerin şiddetli biçimde sallanması ve beraberinde insanoğlunun onun üzerine diktiği hemen her şeyin yıkılmasıdır. Can kaybı ise korkunç boyutlara ulaşabilir (Rupp, 2005: 289).

Toprak; bilim, teknoloji, sanat, mimari, askerî ve sanayi de kullanılmanın yanında tarımın da başlangıç sebebidir. Verimli topraklar koruyucu yuva ve besin kaynağıdır. İklim değişikliği ve yanlış tarım uygulamaları, medeniyetlerin sonunu getirebilecek felaketlere yol açabilmektedir. “Toprak erozyonu ve toprağın verimsizleşmesi, Yunanistan'ın gücünü kaybetmesine, Mayaların çöküşüne, Amerika'nın güneybatısındaki eski Pueblo (Kızılderili) kültürünün yok olmasına sebep olmuştur” (Rupp, 2005: 301). İnsanlık tarihi boyunca toprağa atfedilen önem inanç sistemini de şekillendirmiştir. Eski bir Çin atasözüne göre; “Toprak her şeyin anasıdır”. İncil’de ise, “Topraktan geldik ve toprağa gideceğiz.” cümlesi geçer. Ölümden sonra insanları bekleyen başka bir dünya olduğu inancı, ölümlerin toprağa gömülmesinde çok önemli bir etkidir. Kendilerini ölümden sonraki yaşama hazırlamakla takıntılı boyutta ilgilenen eski Mısırlılar, piramitler ve Krallar Vadisi'nin sarp kayalıklarındaki gizli mezarlarda bir sonraki yaşamlarında kullanacakları sayısız nesnelere saklamışlardır. Roma’da ölümleri doğru biçimde gömmek de son derece önemlidir. Çünkü “Ölümlerin bedenleri gerektiği gibi gömülmediğinde ruhların yürüdüklerine inanılıyordu; bu yüzden eski insanlara göre cenaze törenleri, bir saygı ifadesi olmasının yanı sıra, ciddi bir güvenlik önlemiydi. Ölümlerin uygun biçimde gömülmesi Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte yeniden dirilmenin ön şartı olarak görülmeye başlanmıştı.” (Rupp, 2005: 303-304). Toprak unsuru farklı kültür ve medeniyetlerde yaşam döngüsünün temel maddesi olarak başladığımız ve geri döneceğimiz yeri işaret eder.

Eski Çağlardan itibaren su, hava ve ateş, insanlığı tahmin yürütmeye ve hayal kurmaya teşvik ederken toprak, kimyanın temel maddesi olarak bilimsel araştırmaların kaynağını oluşturmuştur. Tarih öncesi dönemlerden itibaren altın, gümüş ve bakır değerli madenler olarak kabul edilmiş, simyacılık ise, altın arama girişimi olarak başlamıştır. Kuzey Irak'ta yapılan arkeolojik kazılarda toprağın altından 10.000 yıllık bakır boncuklar çıkarılmıştır (Rupp, 2005: 298). Platon, altının suyun katılmış hâli olduğunu düşünür. Bu görüş Thales'e kadar uzanmaktadır hatta jeologlara göre, sıcak su pınarlarının ağzında görülen mineral çökeltiler bu görüşe dayanarak araştırılmıştır. Aristo ise dört temel unsuru sıcak, soğuk, nemli ve kuru gibi niteliklerle kategorize etmiş, toprağın sıcak ve kuru permütasyonlarının kayaları ve taşları, oluşturduğunu iddia etmiştir (Rupp, 2005: 299).

Yunanlı doğa filozoflarının dört temel unsuru, geleneğin ve zamanın maddeleridir. Dört unsurdan biri sayılan toprak da, insan aklına iki bin yıldan fazla suredir hükmetmiştir. Toprak unsuru zamanla felsefenin de sınırlarını aşarak dinler tarihine, simyadan, fizik ve kimyaya, edebiyata, tasavvufa, psikolojiden kozmolojiye kadar farklı düşünce sistemlerinde ve disiplinlerde varlık türlerini ve de insanın kökenini temsil eden temel unsur hâline gelmiştir.

2. Sanat, Felsefe ve Mitolojide Toprak İmgesi

Felsefe tarihinin en önemli doğa filozoflarından Şair Empedokles'in doğa üzerine geliştirdiği görüşleri kendisinden önceki İonialı düşünürlerin görüşlerinin bir sentezidir. Thales su, Anaksimenes hava, Ksenophanes toprak ve Herakleitos da ateş unsurunun dünyanın oluşumundaki temel unsur olduğunu savunmuştur. Empedokles bu düşünürlerin fikirlerinden yola çıkarak dört unsur kuramını oluşturmuştur. Dolayısıyla, Empedokles için su, hava, toprak ve ateşin her biri evrenin kökleridir. Bu dört unsur bitkilerin, hayvanların, insanların yani tüm canlıların varlık sebebidir. "Ona göre bu dört öğe birbirine örülü olarak vardır, hepsi bir aradadır, birbiriyle hemhal olmuştur. Dünyadaki çeşitlilik bu karışımın, bu bütünlüğün bir eseridir."¹

Heraklitos'un felsefesinde ise geçiciliğin sürekliliği yani değişimin kaçınılmazlığı düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu savını Heraklitos "değişmeyen tek şey, değişimdir" sözüyle açıkça belirtmiştir. Ayrıca "aynı ırmakta iki kez yıkanılmaz" sözü de zamanın geçişiyle birlikte, ırmağa giren kişinin ve de ırmağın aynı kalamayacağını belirtmektedir. Heraklitos'un değişimin kaçınılmazlığı konusundaki görüşü dört madde için de geçerli olmuştur. "Heraklitos'a göre dünya önce suya, ardından da toprağa dönüşmüş olan ateşten meydana gelmiştir. Sırasıyla toprak sıvılaşarak su olmuş, su da bir kez daha ateşe dönüşmüş ve böylece, durmadan tekrarlanan bir döngü içerisinde olaylar devam etmiştir." (Rupp, 2005: 16).

Herakleitos varlığın hiçbir şey, oluşun ise her şey olduğu görüşündedir. Evrenin bütün oluşum hikâyesinin temeli zıtların birliği ve mücadelesine dayanmaktadır. Evrende her şey sürekli bir oluşum ve değişim hâlinindedir. Sabit ve değişmez olan hiçbir şey yoktur. Bunun nedeni ise her şeyin kendi zıttı ile sürekli mücadele içinde olmasından kaynaklanmaktadır (Weber,1998: 36). Herakleitos varlığın sürekli etkide bulunarak, oluş hâlindeki durumunu "oluştan başka bir şey görmüyorum." (Nietzsche,2015: 27) diye açıklamıştır. Herakleitos evrene bir canlılık izafe etmekle değişimi bir kader olarak addetmekte ve beraberinde kozmosun ateşten meydana geldiğini ve tekrar ateşe dönüşeceğini savunmuştur. Ateş değişerek su olur; su, toprağa, toprak tekrar ateşe dönüşür ve bu hâl tekrar eder (Kranz,1976: 50).

Eski Yunan doğa filozoflarından Thales suyu, Anaksimenes havayı ve Heraklitos da ateşi öne çıkaran görüşler belirtirken, Ksenophanes toprağı tercih etmiştir. Aslında şair olan Ksenophanes diğer doğa filozofları gibi jeoloji ve doğa bilimleriyle ilgilenmiştir.

1. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ilkcag_felsefesi/9/index.html

Ksenophanes, bazen dağ başlarında neden fosilleşmiş deniz kabuklarının olduğu sorusunu düşünerek, dünyanın değişmez olmadığına, ama uzun zaman dilimleri boyunca yavaş yavaş değiştiği sonucuna varmıştı. Bu yüzden, bugün dağ gördüğümüz yerlerde bir zamanlar okyanus vardı; sert kabuklar da, çok önce çamura gömülmüş olan eski deniz yaratıklarının kalıntıları olmalıydı, diye düşünüyordu. Dünyanın şekli kaysa, değişse, asıklaşsa, yassılaşırsa, şişse ve yeniden şekillense bile, özü aynı kalır; tıpkı kilin şekillendirilip pişirildikten sonra çömlek olmasının ardından çömleğin özünde kilin olması gibi. Bu nedenlerle Ksenophanes, bütün maddelerin temel unsurunun toprak olduğunu varsaymıştı (Rupp, 2005:17).

Ksenofanes tüm evrenin su ve topraktan meydana geldiğini ve yine ona döneceği düşüncesini savunmaktadır. Hatta Ksenofanes evrenlerin sonsuz olduğunu ve her daim değişim ve dönüşüm içinde olduklarını belirtir. “Bulutlar, güneş’in tesiriyle oluşan su buharlarının havaya toplanmasından hasil olur. Yıldızlar, ateşten bulutlardır. Fosiller, her şeyin balçık hâline geldiği zamandan kalma izlerdir.” (Kranz, 1976: 42).

İslam filozofu İbn Sînâ ise Kitâbu’l-hudûd eserinde toprak unsurunun “yukarıdan aşağıya inerek merkeze doğru hareket eden, kuru, soğuk bir yapıya sahip, basit” (İbn Sînâ, 2013:46) olarak tanımlamıştır. İbni Sina’ya göre toprakla karışan her cisme kuruluk ilişir. Toprağın doğasında soğukluk vardır. Toprağı ısıtan Güneş topraktan izole edilirse, doğası hâline bırakıldığında toprak soğur. Toprağın ısınması, dışardan bir etken sebebiyle gerçekleşir. İslam filozoflarının genel görüşlerine bakıldığında doğası itibariyle toprak kuru, soğuktur ve mutlak olarak ağırdır. Bu yüzden merkezi temsil eder. Toprağın ağırlık merkezi, dünyanın ağırlık merkezi demektir. Toprağın nitelikleri duyula algılanır. İbn Sînâ ana unsurların gözlem yoluyla anlaşılacağını savunur. Çünkü gözlem sonucunda toprakta oluşan canlıların toprak, hava ve sudan belirli bir miktarda birleşerek yaşam döngüsünü devam ettirdiği anlaşılabilir. Bu oluşumda toprak birleştirici özelliğiyle cisimlerin şekil ve düzenini korumaya yardımcı olur (Şahin, 2019: 80-89).

Toprak; kültürler, inançlar, fikirler doğrultusunda taşıdığı anlam katmanlarını genişletir ve pek çok edebî eserin anlam derinliğine katkıda bulunur. Mitolojik eserlerin çoğunda toprak, tüm canlı varlıkların anası, üretici güce sahip olan kutsal ve dışı paradigmasını temsil eder. Zaman geçtikçe toprak yaşlanır, ancak bu sefer de “yer ana” şeklinde yerel düşüncenin figürü olur. “Dünya mitolojilerinde kozmogoni ve etiyoloji mitlerinin birçoğunda toprak kaostan kozmosa geçişin tanrısal simgesi olmuştur. Hemen bütün mitolojilerde yaratma eyleminin başlatıcısı genelde tek bir Tanrı’dır. Toprak kaostaki dinginliğe, belirsizliğe ilk hareketi verendir.” (Taş, 2002: 13).

Dünya mitolojilerinin genelinde özellikle de yaratılış mitlerinde hikâyenin merkezinde yine toprağın bulunduğu görülmektedir. Toprakta yaratılma miti Babil mitolojisinin kaynağı olan Gılgamış Destanı'nda, Mısır ve Sümer mitolojisinde kendini göstermektedir. "Ahura Mazda, topraktan Mashya ve Mashyanak'ı yani Âdem ve Havva'yı yaratmıştır. Çin mitolojilerinde Nugua ve Yeni Zelanda yerli mitolojisinde çamurdan yaratılmış ve Tanrı ona yaşam soluğu üflemiştir. Yunan mitolojisinde en güçlü ve akıllı titan olan Prometheus, çamurdan ölümlü insanı yaratmıştır."² Mitolojilerde toprak, canlılığı devinimi ve değişen mevsimleri ile doğadaki tüm canlıların yeniden dirildiği inancının da temelini oluşturmuştur. Roma mitolojisinde aşk tanrıçası Venüs, mart ayında geceyi aydınlatmaktadır. Mart ayı doğanın yeniden dirilişinin, baharın ve yaşamın başlangıcı olarak kabul edilir. Asya mitolojilerinde bereket bolluk tanrısı Tammuz, yılın altı ayı toprağın altında diğer altı ayı da toprağın üstünde yaşamını sürdürmesi ile yeniden diriliş döngüsünü temsil eder. Tammuz tam 21 Mart'ta gece ile gündüzün eşit olduğu gün toprak üstüne dışarı çıkar ve sevgilisi İştâr ile birlikte olur. Bu birleşme sayesinde toprak tohumla buluşur, filizlenir ve doğa canlanır (Aça, 2018: 30).

Toprağın yaşayan bir unsur olma özelliği ilkel toplulukların inanışlarında da kendini gösterir. Yaşamsal faaliyetleri enginliği, sağlamlığı, içinde barındırdığı bitki örtüsü ve canlılarının çeşitliliğiyle pekiştirilir ve canlı, etkin kozmik bir bütünü temsil eder. Toprak, kozmik bütünü içinde barındırması ve doğurma, besleyip büyütürken koruma ve iyileştirme özelliklerine sahip olması sebebiyle toprak ana çağrışımıyla eşleşmektedir. Birçok mitolojide yeni doğmuş çocuk toprağa ananın (toprak ana mı?) kucağına konulmaktadır. Ayrıca kadınların toprak üstünde doğurmasının da bereketi arttıracığına inanılan adetlerdendir. Mordovlar bir çocuk evlat edinecekleri zaman çocuğu koruyucu tanrıça ve yeryüzü ana kabul ettikleri topraktaki bir çukura koymaktadırlar. Böylece çocuğun yeniden doğacağına inanmaktadırlar. Bu doğum çocuğun gerçek annesinin, yani toprağın kucağına verilmesiyle gerçekleşir (Eliade, 2003: 251). Mitolojilerde toprak unsuru yaşayan, bereketli dişil bir canlı olarak yer almaktadır. Dünya mitolojilerinde tarla ile kadın arasında benzerlik ilişkisi de bu özelliklere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ekilmiş bir tarlanın verimiyle kadının üretkenliği arasındaki dayanışma, tarım toplumlarının en önemli özelliklerinden biridir. Batı Avrupa, Mezopotamya ve Hindistan'da toprağa tohumun doğurgan kadınların elleriyle atılması, Hindu kadınlarının kuraklık dönemlerinde tarlaları sabanla çırılçıplak sürmeleri ayrıca Almanya'da hamile kadınların to

2. <https://abrakadavra.wordpress.com/2012/07/18/camurdanyaratilisin-tarihi-kokenleri/> (Erişim: 22.08.2017)

humları ekmesi, toprak ile kadın arasındaki benzer mistik ilişkiyi açıkça göstermektedir (Eliade, 2009: 257-326).

Mitolojik hikâyelerde kadının toprakla özdeşleştirilmesine bilinen bir örnek olarak Yunanlıların Gaia ve bolluk bereket tanrıçası Demeter verilebilir. Bu mitolojik hikâye Demeter'in Persephone isimli kızının yeraltı tanrısı tarafından kaçırılmasıyla Demeter'in topraklardan tüm yaşamsal faaliyetleri çekip almasını anlatır. Yeşil çiçeklerle kaplı topraklar bozkıra döner ve buzlarla kaplanır. MS. I. yüzyılın sonlarına doğru Roma dönemi rölyeflerinde Demeter'in sembolize edildiği kadın figürleri kızına kavuşmuş onu emzirirken kompoze edilmiştir. Geç Gotik döneme ait İtalya'da Sienna duvar süslemelerinde toprak tanrıçası Gaia'nın rölyefi mermer bir blok üzerine oturtulmuş ve kucağında bir kitap ile sahnelenmiştir. "Gotik dönemden İngiliz sanatçı Robert de Lhle 1295 tarihinde bir kitap resminde İsa'nın çarmıha geriliş sahnesinde, çarmıhın hemen yanında yer alan Adem figürü ile toprağı simgelemiştir." (Pallatino, 1962: 384). Rönesans ve Barok dönemi eserlerinde de toprak alegorileri sıkça rastlanan konulardandır. Hans Van Aechen'in 1592 tarihli "Baco, Ceres ve Cupido" isimli eserinde toprak tanrıçası Ceres'i, Bachus ve Cupid ile aynı sahnede göstermiştir. Aechen'in eserinde Cupid kucağındaki meyve tabağı, Bachus sol elindeki üzüm salkımı ve Ceres elindeki bir kadeh şarap ile toprağın verimliliğini vurgulamaktadır." (Der Osten, 1992: 307).

Dört unsur ve dört mevsim konuları üzerine eserler üreten diğer bir sanatçı Giuseppe Arcimboldo'dur. II. Rudolph döneminde saray ressamı olarak bulunmuş ve sarayın bahçesinde nadir bulunan flora ve fauna koleksiyonuna erişmiştir. "Vertumnus" ismini verdiği II. Rudolph'un portresinde karakterin tüm uzuvları çeşitli meyve, sebze, çiçek ve köklerden oluşturulmuştur. II. Rudolph'un çok çeşitli egzotik bitkilerden oluşan temsili, aslında siyasal bir stratejinin görsel temsilidir. "Vertumnus" resmi II. Rudolph'un egemenliğindeki topraklardaki zenginliği ve dolayısıyla da onun gücünün ve kudretinin büyüklüğünü aktarmayı amaçlamaktadır. "Resimde dört mevsime ait çiçek, meyve ve sebze ahenkle açar. Bu yönüyle II. Rudolph, bahçelerin hamisi ve doğanın tanrısıdır. Doğanın dinamizmi ve canlılığı onda mevcuttur. Eser yalnızca Rudolph döneminin barış ve ahenğini müjdelemekle kalmaz, aynı zamanda, Rudolph'un idaresinde yeni altın çağın ebedî baharının geleceğini müjdeler." (Leppert, 2009: 228-231).

Archimboldo Dört Unsur serisi ise Hava, Ateş, Toprak ve Su isimli dört resimden oluşmaktadır. Bu serideki "Toprak" isimli resimde toprak alegorisini yansıtan portrede aslan, geyik, deve, leopar, at, fil, maymun gibi ormanda yaşayan bir çok hayvan bulunmaktadır. Archimboldo antik döneme ait bir kozmolojiyle toprağı sonbahar dönemine ait, soğuk ve kuru bir madde olarak nitelendirmiştir. Bu analogi çerçevesinde evrenin temel yapı taşlarını oluşturan

bu dört unsur ile insan ve kâinatın çeşitli unsurları arasında benzerlikler ve bağlantılar kurulmuştur.

Amerikan modernizminin öncülerinden sanatçı Georgia O'Keeffe, 4. yüzyıl Hristiyan manastırlarında görülen “içgüdüsel inzivaya çekilme” davranışını araştırarak “yalnızlık ve reddetme” kavramlarını sorgulamıştır. Sanatçının çöl manzarası tablolarında toprak, toz ve ölü bedenlerin bir madde olarak bulunduğu boş bir arazi olarak betimlenmiştir. Sanatçı için toprak, içinde hayali kaktüsleri, sürünen sürüngenleri ve egzotik kuşları barındıran bir mucizeler tiyatrosudur. Arabistan, Afrika, Çin Amerika, Rusya ve Antarktika Çölleriindeki göçmen insanları ve uyum süreçlerini inceleyen Georgia O'Keeffe'nin toprakları, çarpıcı renkler ve harikulade formlarla ruhsal olana işaret eder (Ronberg, 2010:116-117). Yaşantımızda, hislerimizde, kendi olma sürecimizde çeşitli aşamaları bize öğretip anlatan toprak unsuru, bütün bir kâinatı açıklayan yaşam enerjisi olarak var olmaktadır.

Alman sanatçı Anselm Kiefer “Seraphim” isimli resminde kültür ve kolektif tarih totemlerine atıfta bulunarak mit ve hafıza konularını analiz etmektedir. Kiefer'in geniş kapsamlı referansları arasında Kara Orman, Richard Wagner'in Halka Döngüsü ve Caspar David Friedrich'in Romantik manzaralarının yanı sıra Kabala mistisizmi, Soğuk Savaş siyaseti, Ulusal Sosyalist mimari ve Paul Celan'ın Holokost sonrası şiiri yer almaktadır.³ “Seraphim” ölü toprak manzarası ile heba olmuş, yanmış, yıkılmış, tahrip olmuş Alman topraklarını anlatmakta, yer ile gök arasındaki boşlukta yer alan merdiven ile dirilişi ve umudu ifade etmektedir. Resimde yerin hem altında hem üstünde yer alan merdiven yer ve gökyüzünü bağlar konumdadır. Bilinçlenme, yükseliş ve biçim değiştirmenin metaforu olarak merdiven, gökyüzüne doğru ilerleyen kısmıyla merkezdeki tanrısallığa, toprak altına ilerleyen kısmı ile de bilinçaltına işaret eder. Ayrıca, merdivenin hemen yanı başında, toprağa çöreklenmiş yılanın, deri değişimi, yenilenme ve deviniminin habercisi olduğu söylenebilir. Yılan, toprakla iç içe yaşayan bir canlı olarak onun gerçek sahibidir. Toprağın hayat vericiliğine, bereketine, genişliğine ve doyuruculuğuna sıkı sıkıya bağlıdır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Land Art, Çevresel Sanat, Ekolojik Sanat, Performans gibi sanatsal hareketler toprağa ve doğaya daha duyarlı olunması konusunda yeni bakış açıları ortaya koymuştur. Bu hareketler içinde farklı çalışmalar üreten sanatçılar, kimi zaman kendi bedenlerini heykel gibi kullanarak doğanın silüetlerini yansıtmaya çalışmış kimi zaman da organik malzemelerle toprağın değişim ve dönüşüm niteliğini vurgulayan yerleştirmeler yapmışlardır. Land Art sanatçılarından Walter De Maria, modern insanın do

3. <https://www.artsy.net/artwork/anselm-kiefer-seraphim>

ğayla ilişkisine odaklanan çalışmalar gerçekleştirmiştir. Sanatçının, 1977 yılında, deniz seviyesinden 2.190 m yükseklikte boş bir araziye özel olarak hazırlanmış 400 paslanmaz çelik direğini belli aralıklarla yerleştirdiği “Şimşek Tarlası” isimli çalışması gökyüzünü kontrol etme amacını içerir. Spesifik bir doğa eylemi gerçekleştiren sanatçı, kendisini Yunan tanrısı Zeus ile özdeşleştirir. Toprağın, yani bu gizemli ekin tarlasının güzellik ve estetik duygusundan ziyade korku ve belirsizlik duygusunu uyandırdığı görülmektedir. Walter De Maria’nın diğer bir çalışması ise galeri mekânında doğadan ham hâlde aldığı malzemelerle oluşturduğu “New York Toprak Odası” yerleştirmesidir. “197 metre karelik bir mekâna 300 kilo toprağın yere serilmesinden oluşan bu yerleştirmeyi izleyiciler yalnızca kapı aralığından görebilmektedir. Duvarlarla çevrili galeri mekânın içinde insanlara ham toprak kokusunu duyumsatan sanatçı, kent yaşamının doğadan uzaklığını sessiz bir yorumla sunmuştur.” (Antmen, 2014: 254).

3. Sonuç

Toprak, Antik Mısır ve Antik Yunan döneminden itibaren doğa filozoflarının kozmolojik teorilerinde evrene hâkim olan dört temel unsurdan biridir. Coğrafya, fizik, kimya, astroloji ve sanat gibi pek çok disiplin bu dört unsur teorisinden etkilenmiştir. Toprak hem varoluş hem de yok oluş felsefesini kendi yaşam döngüsünde barındırır. İnsanlığa yaşam kadar ölmeden önce ölme deneyimini sunabilir. Toprak ana, mitolojilerde bereketin ve verimliliğin sembolü olarak hem yaşam bahşederken hem de ruhsuz bedenlere şefkatle ev sahipliği yapmaktadır. Böylece insanlara doğum ve ölüm bilgeliğini öğretip te vazuya davet eder. Dünya mitolojilerinde ve inanışlarında kadın, üreme özelliği yaşam döngüsünde canlıların yaşam kaynağı, koruyucusu, kollayıcısı konumundaki toprak ana ile özdeşleştirilir.

Sanatta ve mitolojide temel simgelerden biri olan toprak anaya atfedilen anlam katmanları, farklı kültür ve coğrafyalardan kaynaklansa bile benzerlik göstermektedir. Toprak yaratılış tasavvurlarında, bereketin, doğurganlığın, iyilik, temizlik ve arınmanın simgesi olarak kendini göstermektedir. Felsefi metinlerde ve plastik sanatlarda bir imge olarak yeniden doğuşun ve doğum, büyüme ve ölüm gibi yaşam döngülerini temsil eder. Sanatın içinde dinî olayların betimlenmesinden bilimsel gelişmelere kadar toprak, yaşam kaynağının temel maddesi olarak baş gösterir. Evreni ve onu oluşturan temel unsurları işlevsellikleri açısından değerlendirip anlamlar yükleyen geleneksel dünya görüşü, 20. yüzyıldan sonra değişiklik göstermiştir. Antik çağlardan itibaren yaşamın kaynağı olarak kutsanan toprak, sanayileşme çabalarıyla beton ve çelikle donatılmıştır. Modernizm sürecinde topraksız alanlarda yaşamaya başlayan ve

toprakla temasını bütünüyle kesen insanlık karşısında sanat da kendi argümanlarını üretmiştir. Ekolojik sanat, Land Art, Performans gibi sanat hareketleri doğaya dönüşün ve toprağa koşulsuz gereksinimimizin hatırlatılmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aça, Mustafa; "Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciligi", Kültür Araştırmaları Dergisi, Aralık 2018, S.1, s.73-104.

Antmen, Ahu; *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014.

Aydoğan, Şükran (2017), *Resim Sanatında Dört Element Su Hava Ateş ve Toprak*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Erzurum.

Der Osten, Gert Von; *Painting and Sculpture in Germany and the Netherlands : 1500-1600*, Pelican History of Art 1992.

Eliade, Mircea; *Dinler Tarihine Giriş*, (çev: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003
Kranz, Walther; *Antik Felsefe - Metinler ve Açıklamalar*, (çev: Suat Baydur), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

Leppert, Richard; *Sanatta Anlamların Görüntüsü, İmgelerin Toplumsal İşlevi* (çev:İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2009.

Nietzsche, Friedrich; *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Say Yayınları, İstanbul 2015
Pallotino, Mossimo; *Encyclopedia of World Art*, c.6, Greece Hardcover, 1962.

Ronnberg, Ami; *The Book of Symbols*, Taschen, China 2010.

Rupp, Rebecca; *Dört Element*, (çev: Hasan Kaya), Profil Yayıncılık, İstanbul 2007.

Sina, İbni; *Tanımlar Kitabı: Kitâbu'l-hudûd*, (çev: İclal Arslan), Elis Yayınları, Ankara 2013.

Şahin, Nur Muhammed (2019), *İbn Sina'nın Doğa Felsefesinde Dört Unsur*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.

Taş, İsmail; *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Kömen Yayınları, Konya 2002.

Weber, Alfred; *Felsefe Tarihi*,(çev: Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

İnternet Kaynakça

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ilkcag_felsefesi/9/index.html

<https://abrakadavra.wordpress.com/2012/07/18/camurdanyaratilisin-tarihi-kokenleri/>

<https://www.artsy.net/artwork/anselm-kiefer-seraphim>